

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

COMMITTER OF CRIMES AGAINST HEALTH OF A PERSON: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

I. O. Харь

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Питання, що стосується суб'єкта злочинів проти здоров'я особи, важливі для теорії та практики. Ця проблема потребує належного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочинів проти здоров'я особи присвятили свої праці такі вчені, як: В.В. Сташис, В.І. Борисов, В.І. Касенюк, М.Г. Заславська, С.В. Гринчак, М.І. Хавронюк, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк, Ю.О. Кучер, Н.В. Уварова, А.В. Байлов та ін. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочинів проти здоров'я особи.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочинів проти здоров'я особи має певний теоретичний і практичний багаж у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с.20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину: «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імponує визначення суб'єкта злочину, запропоноване В.Я. Тацієм та В.К. Матвійчуком, оскільки з нього чіткіше визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу можна буде притягти до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального – ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів проти здоров'я особи. Така значущість суб'єкта злочинів проти здоров'я особи потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють передусім звернення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [19, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваних злочинів з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Тому ми переконані в тому, що у пропонованому дослідженні потрібно зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочинів в передбачених стст. 121–128, 130–145 КК України неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють вчення про принципи побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також про методи і засоби цієї діяльності [20, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [21, с. 365–367]. У вузькому розумінні під методологією

розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [19, с. 13–14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [22, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 121–128, 130–145 КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І.Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так, у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [23, с. 137]. Натомість за кримінально-правовою теорією Г.В.Ф. Гегеля, злочинець — це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права, воля і мислення якого являють собою щось єдине, тому що воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [24, с. 89–165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [25, с. 16–30]. І.Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [26, с. 165].

За дослідженнями А.А. Піонтковського, з якими слід погодитися, кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними. Натомість це ж питання Г.В.Ф. Гегелем розглядалося по суті у сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [26, с. 17].

Багато питань, в тому числі тих, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля. І.Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII ст. — на початку XIX ст., поряд з А. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у XIX–XX ст. в особі професора А.Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М.С. Таганцев, Н. Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній, ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувались представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. Засновники

Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін., спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, обґрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX ст. — початок XX ст.) А. Прінс, І.Я. Фойніцький та ін. виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [22, с. 30]. По суті, вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різниці між поняттями «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Дослідники вважали, що будь-який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то, незважаючи на різне ставлення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорій кримінального права у відношенні суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [27, 34–36].

В історичному аспекті представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і її складової Української РСР. Як, на наш погляд, вірно вважає Ю.А. Красіков, після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекутивши багато в чому класичний напрямок [27, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину юристами майже не приділяється. Це було пов'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. У цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати завдання з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

В радянський період значний вклад у розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли такі вчені: Я.М. Брайнін, В.С. Орлов, А.А. Піонтковський, А.М. Трайнін, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна, Р.І. Міхеєв, В.Я. Тацій, С.С. Яценко,

П.С. Матишевський, О.Я. Светлов та інші. Однак у зв'язку з відсутністю в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного з елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О.Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який виразився в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [22, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правовій літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всезагальний метод наукового пізнання, а приватно — наукові методи залишалися поза увагою і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкта злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину (вік, осудність і неосудність).

У науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з урахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [28, с. 162]. В той же час А.М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, тому що людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [29, с. 191]. Позиція А.М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним у теорії кримінального права і твердження про те, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати як ознаки, що відносяться до складу злочину (А.Н. Трайнін, Б.С. Никіфоров та ін.). На переконання Н.С.Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, оскільки існує можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [30, с. 229–234]. Проте, на думку В.Г. Павлова, з якою слід погодитися, така позиція Н.С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми пояснюється тим, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не оговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливим аспектом дослідження суб'єкта злочину взагалі і суб'єкта злочинів зокрема, передбачених стст. 121–128, 130–145 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі і проти здоров'я особи. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не збігаються. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме: поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23]. Суб'єкт злочину – це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Натомість термін «особистість злочинця» як більш об'ємне поняття розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [31, с. 522; 12, с. 131–141 тощо]. Інші вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [32, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [33, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [34, с. 830–899; 10, с. 120 тощо].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам і правоохоронним

органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого стст. 121–128, 130–145 КК України. З цією метою звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський, та ін. при визначенні суб'єкта злочину, що стосується злочинів проти життя особи, використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [35, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не отримав розробки. Приватною особою автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів злочинів, що стосуються злочинів проти життя особи. Про цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В.К. Матвійчук [35, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого стст. 121–128, 130–145 КК України. Щоб отримати більш або менш вичерпну відповідь на це питання, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що, власне, під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно зі «Словарем русского языка» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [36, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміна «приватний» пропонує «Толковый словарь русского языка» В. Дала: «относящийся к части, общему, исключение» [37, с. 583]. Дещо схоже розуміння надається терміну «приватний» Великим тлумачним словником сучасної української мови «Який належить окремії особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий //перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [38, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватний», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам здається, що для цієї мети додатково необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В.К. Матвійчук у своїх працях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи вказані ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приват-

на», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими, на наш погляд, є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [39, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно зі ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [40, с. 79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [41, с. 30–31; 42, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [43, с. 62–63; 42, с. 495]

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне й об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [43, с. 80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції — відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [43, с. 62–71].

Ми згодні з позицією В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відноситься до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі досліджуваних суспільних відносин) [43, с. 63], а саме: які охороняються стст. 121–128, 130–145 КК України, як це доводиться в указаній статі. Отже, повнота понят-

тя «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, необхідне наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положеннями формальної логіки, що при діленні певного поняття, а саме «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять — дільників: «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [43, с. 64]. Отже, можна погодитися з таким визначенням приватної особи як суб'єкта злочину — це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності [43, с. 64].

Дещо іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину дослідник використовує поняття «громадяни» поряд із поняттям «службові особи» [33, с. 28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В.К. Матвійчук, який зазначає, що «використання терміна «громадянин» в поєднанні з службовими особами, як складових суб'єкта злочину, неправомірно» [35, с. 93]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересіченню, перетину [35, с. 93], що, на нашу думку, є причиною повного відторгнення цих понять один від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка — неповнота ділення [35, с. 93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають, як можливих суб'єктів злочину, осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний, як вірно вказує С.Б. Гавриш, для злочинів проти здоров'я особи дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [44, с. 484]. Насправді це так, оскільки цей термін є певна абстракція, що позбавлена соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбаченого стст. 121–128, 130–145 КК України, повинно передусім слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, аналіз основних методологічних і теоретичних підходів до суб'єкта злочинів і, зокрема, до злочинів, передбачених стст. 121–128, 130–145 КК України, підтверджує необхідність проведення дослідження цього злочину. Так, аналіз судової практики, існуючих публікацій і законодавства свідчить, що поняття «суб'єкт злочину» має різне трактування.

Суб'єкт злочинів, передбачених стст. 121-122 КК України, має неоднозначне трактування: 1) В.В. Сташис, В.І. Борисов, Н.П. Короленко, М.Й. Коржанський зазначають, що суб'єктом цих злочинів можуть бути осудні особи, які досягли 14-річного віку [45, с. 57; 46, с. 288, 290; 47, с. 67, 71]; 2) А.В. Савченко, О.М. Джужа стверджують, що суб'єктом цих злочинів є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку [48, с. 305, 307]; 3) С.Д. Шапченко, С.С. Яценко наполягають на тому, що суб'єктом цих злочинів є особа, якій виповнилося 14 років (це може бути як приватна, так і службова особа) [49, с. 262]; 4) Л.Л. Кругліков визнає суб'єктом злочинів, передбачених стст. 111 та 112 КК РФ (Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью; умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью), осудну особу, яка досягла 14-річного віку [50, с. 736, 771].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочинів, передбачених стст. 121 та 122 КК України, надає можливість виокремити з них позитивні моменти: 1) що суб'єктом цих злочинів є фізична осудна особа; 2) яка досягла 14-річного віку. Проте необхідні певні уточнення стосовно того, що суб'єктом злочинів, передбачених цими статтями, є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 14 років.

Стосовно суб'єкта злочинів, передбачених стст. 123, 124, 125, 126, 127, 128 КК України, в юридичній літературі, а також практиці пропонуються такі судження: 1) В.В. Сташис, В.І. Борисов, М.Й. Коржанський зазначають, що протизаконне насильство за своїм характером може утворювати у суб'єкта право на необхідну оборону або затримання злочинця. Тому можливі випадки заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони, або заходів, необхідних для затримання злочинця, коли винний до того ж перебував у стані сильного душевного хвилювання, викликаного протизаконним насильством. Такі випадки слід відрізнити від дій винного, у яких містяться ознаки тільки ст. 123 КК України. Для злочинів, вчинених у стані сильного душевного хвилювання, характерним є заподіяння шкоди потерпілому не з метою захисту або затримання особи і отже, не у стані необхідної оборони чи затримання особи злочинця, оскільки діяння, передбачене ст. 124 КК є менш тяжким, ніж передбачено ст. 123 КК [45, с. 68–69; 47, с. 70–71]; 2) А.В. Савченко, О.М. Джужа стверджують, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 123 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і під час вчинення злочину перебувала у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи його з боку потерпілого [48, с. 308]; 3) Л.Л. Кругліков наполягає на тому, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 113 КК РФ (причинение тяжелого или средней тяжести вреда здоровью в состоянии аффекта), загальний: осудна особа, що досягла 16-річного віку [50, с. 777]; 4) С.Д. Шапченко, С.С. Яценко, а також Н.П. Короленко упевнені, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 123 КК України, є особа, якій виповнилося 16 років [49, с. 264; 46, с. 290].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину, передбачений ст. 123 КК України, дозволяє виокремити те позитивне, що допоможе з'ясувати суб'єкт

цього злочину: 1) це загальний суб'єкт, фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку; 2) особа, яка перебувала під час вчинення злочину у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого.

Проте до визначення цього суб'єкта злочину мають бути внесені корективи. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 123 КК України, є фізична осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства або громадянин іноземної держави), що до моменту вчинення злочину досягла 16-річного віку, яка вчинила злочин, перебуваючи під час його вчинення у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого.

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 124 КК України, існують такі точки зору: 1) В.В. Сташис, В.І. Борисов зазначають, що суб'єктом цього злочину може бути осудна особа, яка досягла 16-річного віку (тяжке тілесне ушкодження, хоча й заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло, але яке з'явилося під впливом обставин, пов'язаних із перевищенням меж необхідної оборони, або заходів, необхідних для затримання злочинця, належить кваліфікувати за ст. 124 КК України) [45, с. 70–71]; 2) С.Д. Шапченко, С.С. Яценко, а також Н.П. Короленко наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину — особа, якій виповнилося 16 років [49, с. 265; 46, с. 291]; 3) Л.Л. Кругліков наполягає на тому, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 114 КК РФ (причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью при превышении пределов необходимой обороны либо при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление), загальний: осудна особа, що досягла 16-річного віку [50, с. 738].

Аналіз існуючих точок зору стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 124 КК України, надає можливість використати ті позитивні моменти, що допоможуть з'ясувати суб'єкт цього злочину: 1) що це фізична осудна особа; 2) що це може бути приватна або неслужбова особа; 3) що такий винний перебував під час вчинення цього діяння у стані необхідної оборони, уявної оборони чи в умовах необхідності затримання злочинця.

З урахуванням коректив можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину: ним є фізична, осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, що перебувала під час вчинення цього діяння у стані необхідної уявної оборони чи в умовах необхідності затримання злочинця.

Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 125 КК України, то слід зазначити, що існують такі судження: 1) В.В. Сташис, В.І. Борисов наполягають на тому, що суб'єктом цього злочину є осудна особа, якій виповнилося 16 років [45, с. 71]; 2) А.В. Савченко, О.М. Джужа заявляють, що суб'єкт злочину — загальний [48, с. 309]; 3) Н.П. Короленко, М.Й. Коржанський, С.Д. Шапченко зазначають, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 125 КК України, є особа, якій виповнилося 16 років [46, с. 292; 47, с. 75; 49, с. 266]; 4) Л.Л. Кругліков стверджує, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 115 КК РФ (умышленное

причинення лёгкого вреда здоровью) загальний: осудна особа, що досягла 16-річного віку [50, с. 783].

Дослідження зазначених точок зору надає нам можливість зупинитися на позитивному, яке сприятиме формулюванню визначення поняття суб'єкта цього злочину: 1) що це осудна особа; 2) що це загальний суб'єкт; 3) що це особа, якій виповнилося 16 років. Враховуючи це, запропонуємо поняття суб'єкта цього злочину: ним є фізична осудна, приватна неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років.

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 126 КК України, то в юридичній літературі існують такі думки: 1) М.І. Мельник, В.К. Грищук, А.В. Савченко та О.М. Джужа стверджують, що суб'єкт цього злочину — загальний [51, с. 315; 48, с. 310]; 2) С.Д. Шапченко, С.С. Яценко, М.Й. Коржанський, Н.П. Короленко наполягають, що суб'єктом цього злочину є особа, якій виповнилося 16 років [49, с. 267; 47, с. 76; 46, с. 293]; 3) В.В. Сташис, В.І. Борисов впевнені, що таким суб'єктом цього діяння є осудна особа, яка досягла 16-річного віку [45, с. 72]; 4) Л.Л. Кругліков зазначає, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 116 КК РФ (побои), загальний: осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Аналіз запропонованих вище точок зору надає можливість виокремити позитивні положення, які допоможуть сформулювати визначення суб'єкта цього злочину: 1) що це осудна особа; 2) особа, якій виповнилося 16 років; 3) що це загальний суб'єкт. Ці положення, з певними уточненнями, можна використати для нашого визначення. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 126 КК України, є фізична осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років.

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 127 КК України, існують такі думки: 1) В.В. Сташис, В.І. Борисов заявляють, що суб'єктом цього злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку [45, с. 74]; 2) М.Й. Коржанський, Н.П. Короленко стверджують, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку [47, с. 77; 46, с. 295]; 3) А.В. Савченко та О.М. Джужа наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину — загальний [45, с. 312]; 4) М.І. Хавронюк підтверджує, що суб'єкт злочину катування загальний. Як правило, це особа, яка здійснює контроль над потерпілим, а останній перебуває від неї в певній залежності. Так, тією чи іншою мірою можуть залежати: неповнолітні від батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників і вихователів, хворі — від медичного персоналу та від інших осіб, які турбуються про них, підлеглі — від начальників, підозрювані та обвинувачені — від працівників органів дізнання і слідчих тощо. У частині визначення суб'єкта цього злочину стаття 127 КК України не зовсім узгоджена з положенням Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарань, згідно з ч.1 ст.1 якої «суб'єктом катування можуть бути тільки державні посадові особи чи інші особи, які виступають

як офіційні» [52, с. 317–318]; 5) Л.Л. Кругліков стверджує, що суб'єкт цього злочину загальний: осудна особа, яка досягла 16-річного віку [50, с. 799].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість виокремити те позитивне, що допоможе нам визначитися із суб'єктом злочину, передбаченого ст. 127 КК України. Таким позитивом є: 1) що це осудна особа, якій виповнилося 16 років; 2) що суб'єкт цього злочину — загальний. Враховуючи вищевикладене, внесемо корективи, які допоможуть нам визначитися із суб'єктом цього злочину.

Отже, суб'єктом злочину катування є фізична, осудна особа, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, від якої потерпілий перебуває у певній залежності.

Щодо злочину необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України) існують такі судження: 1) Н.П. Короленко зазначає, що суб'єктом цього злочину є фізична, осудна особа, якій виповнилося 16 років [46, с. 295]; 2) В.В. Сташис, В.І. Борисов стверджують, що суб'єктом цього злочину є осудна особа, яка досягла 16 років [45, с. 76]; 3) М.І. Мельник, В.К. Гришук, А.В. Савченко та О.М. Джужа наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину є загальним [51, с. 321; 48, с. 313]; 4) С.Д. Шапченко, М.Й. Коржанський повідомляють, що суб'єктом цього злочину є особа, якій виповнилося 16 років [49, с. 269; 46, с. 77]; 5) Л.Л. Кругліков упевнений, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 118 КК РФ (причинення тяжкого вреда здоровью по неосторожности), загальний: осудна особа, якій виповнилося 16 років [50, с. 806].

Наведений нами аналіз точок зору надає можливість виокремити з нього позитивні положення: 1) що це фізична осудна особа; 2) що такій особі виповнилося 16 років.

З певним уточненням можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 128 КК України: «Суб'єктом цього злочину є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років».

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 130 КК України, існують наступні погляди: 1) Ю.В. Александров повідомляє, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на венеричну хворобу і знає про наявність у неї хвороби [53, с. 62]; 2) О.О. Дудоров стверджує, що суб'єктом цього злочину, передбаченого чч. 2 і 3 ст. 130 КК України, є такий, що іменується спеціальним — це осудна особа, якій виповнилося 16 років, яка хворіє на невиліковну інфекційну хворобу (у т.ч. ВІЛ-інфікований) і знає про це (про можливі джерела відповідної обізнаності особи див. п.4 коментарію до ст. 133 КК України) [54, с. 324]. Із тексту КК випливає, що за ч.1 і ч. 4 ст. 130 КК до відповідальності може притягуватись і той, хто сам не страждає на невиліковну інфекційну хворобу, що є небезпечною для життя людини (загальний суб'єкт) [54, с. 324–325]; 3) А.В. Савченко, О.М. Джужа впевнені, що суб'єкт цього злочину — загальний (чч. 1 і 4 ст. 130 КК), тобто особа може і не бути

ВІЛ-інфікованою, хворою на СНІД чи на іншу невиліковну інфекційну хворобу, що є небезпечною для життя людини, або — спеціальний (чч. 2, 3 ст. 130 КК), тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на ВІЛ чи іншу невиліковну інфекційну хворобу і знає про це (відсутність такого знання виключає відповідальність за ч. 1 ст. 130 КК України) [48, с. 315]; 4) В.В. Сташис, В.І. Борисов стверджують, що суб'єктом цього злочину може бути особа, яка досягла 16 років, що страждає на ВІЛ-інфекцію або іншу невиліковну хворобу, що є небезпечною для життя людей, та знає про це захворювання [45, с. 79]. Відповідальність настає за зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людей особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу [45, с. 79]. Умисне зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людей, тобто вчинена з прямим або непрямим умислом тягне відповідальність за ч. 4 ст. 130 КК України [45, с. 79]; 5) Л.Л. Кругліков зазначає, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 122 КК РФ (зараження ВІЧ-інфекцією) — ч. 2 ст. 122 КК РФ, є особа, якій виповнилося 16 років, яка є носієм ВІЛ-інфекції або яка страждає СНІДом і знає про це, а ч. 2 ст. 122 КК РФ не містить вказівки на ознаки суб'єкта завідомо піддати іншу особу небезпеці зараження ВІЛ-інфекцією (тут немає підстав виключати відповідальність медичних працівників за створення небезпеки такого зараження, а тому суб'єктом злочину, передбаченого ч.1 ст. 122 КК РФ, може бути не тільки сам вірусоносіє, але й інша особа, яка порушує заходи безпеки) [50, с. 888].

Аналіз наведених нами точок зору надає можливість виокремити позитивні положення, які допоможуть нам сформулювати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 130 КК України: 1) що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на ВІЛ-інфекцію чи іншу інфекційну невиліковну хворобу і знає про це; 2) суб'єкт цього злочину, передбаченого ч. 2 і 3 ст. 130 КК — спеціальний (осудна особа, якій виповнилося 16 років, хворіє на невиліковну інфекційну хворобу (у т.ч. ВІЛ) і знає про це; 3) за чч.1 і 4 цієї статті і той, хто сам не страждає цими хворобами.

Отже, суб'єкт злочину, передбачений чч. 1 і 4 ст. 130 КК України є загальним, тобто фізична, осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій виповнилося 16 років, тобто особа, що може і не бути ВІЛ-інфікованою, хворою на СНІД чи на іншу невиліковну інфекційну хворобу, що є небезпечною для життя людини, або спеціальний (чч. 2 і 3 ст. 130 КК), тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на ВІЛ-інфекцію чи іншу невиліковну інфекційну хворобу і знає про це.

Суб'єкт злочину неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України). З приводу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 131 КК України, існують такі думки: 1) М.Й. Коржанський стверджує, що відповідальним за зараження потерпілого на ВІЛ чи вірусом невиліковної інфекційної хвороби є працівники медичних і фармацевтичних уста-

нов, закладів і організацій, інших органів, які мають за обов'язок боротися з поширенням ВІЛ чи іншими невиліковними інфекційними хворобами [47, с. 82]; 2) Н.П. Короленко зазначає, що суб'єктом цього злочину можуть бути медичні і фармацевтичні працівники усіх рівнів, а також працівники інших сфер, наприклад, відповідні працівники фабрик, де виготовляються тест-системи на виявлення ВІЛ-інфекцій, які неналежним чином виконували свої обов'язки, що призвело до зараження людини цими інфекціями [46, с. 300]; 3) Ю.В. Александров упевнений, що суб'єкт цього злочину спеціальний: це медичні, фармацевтичні, а також інші працівники, які за своїми професійними обов'язками мають відношення до хворих на вказані хвороби або до ліків, за допомогою яких здійснюється їх лікування (працівники установ з виконання покарань, підприємств-виготовлювачів тест-систем для діагностування ВІЛ-інфекції тощо) [53, с. 64]; 4) В.В. Сташис, В.І. Борисов заявляють, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку (це можуть бути медичні та фармацевтичні працівники, які надають медичну допомогу, проводять діагностику захворювання, здійснюють профілактичні заходи проти поширення ВІЛ-інфекції та інших захворювань. Крім того, суб'єктом можуть бути працівники правоохоронних органів, місць позбавлення волі, які зобов'язані при виконанні своїх обов'язків запобігати поширенню ВІЛ-інфекції або інших хвороб підслідних або засуджених до позбавлення волі [45, с. 81]; 5) А.В. Савченко та О.М. Джужа наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину — спеціальний: медичні, фармацевтичні та інші працівники, які за своїми професійними обов'язками мають певний стосунок до хворих або до ліків (це лікарі незалежно від профілю, особи середнього медичного персоналу тощо), а також особи, які займаються приватною медичною та фармацевтичною практикою як різновидами підприємницької діяльності (у тому числі працівники народної та нетрадиційної медицини, які не мають спеціальної освіти); інші працівники — працівники станцій з переливання крові; працівники установ виконання покарань, які зобов'язані забезпечувати недопущення контактів ВІЛ-інфікованих з іншими засудженими; особи, які займаються лабораторними дослідженнями на наявність ВІЛ-інфекції у крові та її компонентах, тощо [48, с. 316]; 6) О.О. Дудоров стверджує, що суб'єкт цього злочину спеціальний — це медичні, фармацевтичні та інші працівники (до інших працівників слід відносити, наприклад, працівників станцій переливання крові; працівників підприємств, на яких виготовляються тест-системи для діагностики ВІЛ-інфекції; службовців дипломатичних представництв та консульських установ України, які видають іноземцям та особам без громадянства візу на в'їзд в Україну без пред'явлення документів про відсутність у них ВІЛ-інфекції; працівників місць позбавлення волі, які мають забезпечити недопущення контактів ВІЛ-інфікованих з іншими засудженими; осіб, які проводять лабораторні дослідження на наявність ВІЛ-інфекції у крові та її комплексах) [54, с. 326–327].

Аналіз наведених точок зору надає нам можливість виокремити те позитивне, що сприятиме формулюванню суб'єкта злочину, передбаченого ст. 131 КК України: 1) це спеціальний суб'єкт; 2) це особа, яка досягла 16-річного віку;

3) це можуть бути медичні та фармацевтичні працівники всіх рівнів (це лікарі незалежно від профілю, особи середнього медичного персоналу — медичних і фармацевтичних установ, закладів і організацій), а також особи, які займаються приватною медичною та фармацевтичною практикою як різновидами підприємницької діяльності (у тому числі працівники народної та нетрадиційної медицини, які не мають спеціальної освіти), які надають медичну допомогу, проводять діагностику захворювань; 4) це інші працівники інших органів, сфер, які за своїми професійними обов'язками мають відношення до хворих на вказані хвороби або до ліків, за допомогою яких здійснюється їх лікування, або до виготовлення тест-систем для діагностики ВІЛ-інфекцій (працівники фабрик, де виготовляють тест-системи на виявлення ВІЛ-інфекцій, працівники правоохоронних органів місць позбавлення волі, працівники станцій переливання крові; особи, які займаються лабораторними дослідженнями на наявність ВІЛ-інфекції у крові та її компонентах, службовці дипломатичних представництв та консульств).

Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 131 КК України, є спеціальний, особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років: медичні та фармацевтичні працівники всіх рівнів (це лікарі незалежно від профілю, особи середнього медичного персоналу — медичних і фармацевтичних органів, установ, закладів і організацій, а також особи, які займаються приватною медичною та фармацевтичною практикою як різновидами підприємницької діяльності, (у тому числі працівники народної та нетрадиційної медицини, які не мають спеціальної освіти), які надають медичну допомогу, проводять діагностику захворювання, здійснюють профілактичні заходи проти поширення ВІЛ-інфекції та інших захворювань; це інші працівники інших органів, сфер, які за своїми професійними обов'язками мають відношення до хворих на вказані хвороби, або до ліків, за допомогою яких здійснюється їх лікування, або до виготовлення тест-систем для діагностики ВІЛ-інфекцій (працівники фабрик, де виготовляються тест-системи на виявлення ВІЛ-інфекцій, працівники правоохоронних органів місць позбавлення волі, працівники станцій переливання крові, особи, які займаються лабораторними дослідженнями на наявність ВІЛ-інфекції у крові та її компонентах, службовці дипломатичних представництв та консульств).

Суб'єкт злочину, передбачений ст. 132 КК України. Стосовно суб'єкта цього злочину існують такі судження: 1) О.О. Дудоров заявляє, що суб'єкт цього злочину спеціальний: це службова особа лікувального закладу (директор, головний лікар, їхні заступники, керівники структурних підрозділів — завідувачі відділенням, начальники відділів тощо), допоміжний працівник такого закладу (наприклад, прибиральниця, секретар), який самостійно здобув інформацію; медичний працівник; працівники центрів профілактики СНІДу, санепідемстанцій та інших закладів охорони здоров'я, яким повідомляються відомості про позитивні результати медичних оглядів на ВІЛ-інфекцію, медичні працівники, які працюють у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДДПВП [54, с. 329]; 2) А.В. Савченко, О.М. Джуза стверджують,

що суб'єкт цього злочину – спеціальний; службова особа лікувального закладу, допоміжний працівник такого закладу, який самочинно здобув інформацію; медичний працівник (усіх цих осіб об'єднує те, що відомості, які вони розголошують, мають стати їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків) [48, с. 317]; 3) Ю.В. Александров наполягає на тому, що суб'єкт злочину – спеціальний: службова особа лікувального закладу, працівник допоміжного персоналу, який самочинно здобув конфіденційну інформацію (секретар, санітар тощо), медичний працівник цього закладу (лікар, фельдшер, медсестра) чи інших закладів (лікар швидкої допомоги, працівник санепідемстанції тощо) [53, с. 65]; 4) В.В. Сташис, В.І. Борисов повідомили, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку (це можуть бути особи медичного персоналу, працівники правоохоронних органів, місць позбавлення волі тощо, як службові, так і неслужбові особи) [45, с. 82].

Аналіз існуючих точок зору на суб'єкт злочину розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби надає можливість отримати з них позитивні положення: 1) це спеціальний суб'єкт; 2) службова і неслужбова особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 3) це службова особа лікувального закладу; 4) це допоміжний працівник; 5) медичний працівник; 5) відомості, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків.

Отже суб'єктом злочину, передбаченого ст. 132 КК України, є фізична осудна особа, службова, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), яким до вчинення злочину виповнилося 16 років, спеціальний суб'єкт: це службова особа лікувального закладу (директор, головний лікар, їхні заступники, керівники структурних підрозділів – завідувачі відділенням, начальники відділів тощо); допоміжні працівники такого закладу, які самочинно здобули таку конфіденційну інформацію (секретар, санітар тощо); медичний працівник (лікар, фельдшер, медсестра) чи інших закладів (лікар швидкої допомоги); працівники центрів профілактики СНІДу, санепідемстанцій та інших закладів охорони здоров'я; працівник правоохоронних органів місць позбавлення волі (усіх цих осіб об'єднує те, що відомості, які вони розголошують, мають стати їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків).

Щодо суб'єкта злочину зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України) існують такі думки: 1) В.В. Сташис, В.І. Борисов заявляють, що суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, яка досягла 16 років, страждає на венеричну хворобу і знає про наявність у неї цього захворювання (за ч. 2 цієї статті суб'єктом є особа, раніше судима за зараження іншої особи венеричною хворобою) [45, с. 84–85]; 2) Ю.В. Александров зазначив, що суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на венеричну хворобу і знає про наявність у неї цієї хвороби [53, с. 63]; 3) Н.П. Короленко впевнений, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку та є носієм венеричної хвороби [46, с. 303]; 4) О.О. Дудоров упевнений, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на vene-

ричну хворобу і знає про наявність у неї цієї хвороби (до відповідальності за ст. 133 КК України особа може притягуватися як у період хвороби та її лікування, так і під час здійснення лікувальним закладом контрольного нагляду за хворим. Зняття особи з обліку дозволяє її вважати себе не хворою) [54, с. 331]; 5) Ю.О. Кучер, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк стверджують, що суб'єкт цього злочину – спеціальний: це фізична осудна особа, яка хворіє на венеричну хворобу та знає про це (про факт знання особи про своє захворювання можуть свідчити різноманітні обставини – медичний висновок, застереження лікувальної установи, власний досвід особи, звернення її до медичної літератури особи тощо) [55, с. 85]; 6) А.В. Савченко, О.М. Джужа упевнені, що суб'єкт цього злочину – спеціальний (фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, хворіє на венеричну хворобу та знає про її наявність) [48, с. 318]; 7) П.П. Андрушко стверджує, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку, страждає венеричною хворобою і знає про наявність у неї такої хвороби (до кримінальної відповідальності за ст. 133 КК України особа може притягуватися не тільки в період хвороби та її лікування, а й в період контрольного нагляду лікувальним закладом за хворими до зняття його з обліку. Про обізнаність особи щодо наявності у неї венеричної хвороби можуть свідчити медичний висновок і застереження лікувальної установи, а також інші дані, які свідчать про обізнаність особи про наявність у неї такої хвороби. Зокрема, особа, порівнюючи симптоми своєї хвороби із симптомами, описаними в медичній літературі, на підставі інформації інших осіб або неофіційного звернення до медичних працівників, або з урахуванням попереднього власного досвіду, якщо вона хворіла раніше венеричною хворобою, може зробити самостійно достовірний висновок про наявність у неї венеричної хвороби) [56, с. 276].

Аналіз цих точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 133 КК України, дозволяє виявити позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа; 2) особа, якій виповнилося 16 років; 3) що це спеціальний суб'єкт; 4) що таким суб'єктом злочину за ч. 2 ст. 133 КК є особа, раніше судима за зараження венеричною хворобою; 5) щодо кримінальної відповідальності за ст. 133 може притягуватися за певних обставин.

Таким чином, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 133 КК України, може бути фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, хворіє на венеричну хворобу і знає про наявність у неї цієї хвороби (до кримінальної відповідальності за цією статтею особа може притягуватися не тільки в період хвороби та її лікування, а й у період контрольного нагляду лікувальним закладом за хворим до зняття його з обліку. Про обізнаність особи щодо наявності у неї венеричної хвороби можуть свідчити медичний висновок і застереження лікувальної установи, а також інші дані, які свідчать про обізнаність особи про наявність у неї такої хвороби, зокрема особа, порівнюючи симптоми такої хвороби з симптомами, описаними в медичній літературі, на підставі інформації інших осіб або неофіційного звернення до медичних працівників, або з врахуванням попереднього власного досвіду, якщо вона хворіла венеричною хворобою).

Стосовно злочину, передбаченого ст. 134 КК України (незаконне проведення абортів), існують такі судження: 1) О.О. Дудоров стверджує, що суб'єктом цього злочину (за ч.1 ст. 134 КК) є особа, яка досягла 16-річного віку і не має спеціальної медичної освіти (це можуть бути лікарі, тобто особи, які отримали вищу медичну освіту, однак не мають спеціальної медичної підготовки і характером своєї професійної діяльності не уповноважені на проведення операцій штучного переривання вагітності, наприклад, лікарі-стоматологи, фельдшери тощо, або студенти медичних навчальних закладів, але це не стосується випускників медичних вузів, які, будучи лікарями-інтернами, у встановленому законодавством порядку здобувають практичні навички за лікарською спеціальністю «акушерство і гінекологія»; особи, які не мають жодного відношення до медицини) [54, с. 333]. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 134 КК, крім зазначених категорій осіб, можуть виступати особи, які мають спеціальну медичну освіту, тобто лікарі-акушери — гінекологи за фахом [54, с. 335]; 2) П.П. Андрушко зазначає, що за ч. 1 ст. 134 є особа, яка досягла 16 років і яка не має спеціальної медичної освіти (до таких осіб відносяться і медичні працівники, в тому числі лікарі, які мають іншу фахову медичну підготовку) [56, с. 279]; 3) Н.П. Короленко наполягає на тому, що ч.1 ст. 134 КК передбачає відповідальність за проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти (за цією частиною кваліфікуються дії з проведення абортів всіма особами, що досягли 16-річного віку та не були допущені до проведення таких операцій; лікарі, що не мають спеціального дозволу, середній медичний персонал, особи, що не мають будь-якої медичної освіти) [46, с. 304]. Натомість суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, може бути як лікар, так і особа, що не має спеціальної медичної освіти [46, с. 304]; 4) В.В. Сташис, В.І. Борисов заявляють, що суб'єктом цього злочину може бути особа, яка не має спеціальної медичної освіти і досягла 16-річного віку (це можуть бути і лікарі, які не мають права на оперативні втручання (стоматолог, терапевт), особи середнього медичного персоналу (акушер, фельдшер тощо) та інші особи, які не мають відношення до медичної професії (крім крайньої необхідності)) [48, с. 86]; 5) Ю.О. Кучер, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелок стверджують, що суб'єкт цього злочину — спеціальний (це особа, яка не має спеціальної медичної освіти), а суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 134 КК, крім зазначених вище категорій осіб, може виступати особа, яка має спеціальну медичну освіту, тобто лікарі-акушери — гінекологи за фахом [55, с. 87]; 6) А.В. Савченко, О.М. Джужа вказують, що суб'єкт цього злочину — спеціальний: за ч. 1 ст. 134 КК — фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку і не має спеціальної медичної освіти (зокрема, особа, що не має ніякого відношення до медицини, особа середнього медичного персоналу, у тому числі медична сестра, акушерка, фельдшер, студент медичного навчального закладу, лікар з вищою медичною освітою, однак без спеціальної підготовки щодо проведення операції із штучного переривання вагітності — офтальмолог, стоматолог, отоларинголог тощо); за ч. 2 цієї статті — особи зазначені вище, а також особи, які мають спеціальну медичну освіту, тобто акушери-гінекологи [48, с. 319]; 7) Л.Л. Кругліков стверджує, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 123 КК РФ, є особа, що не

має вищої медичної освіти відповідного профілю (на його думку спір, що суб'єктом цього злочину є загальний чи спеціальний, має вирішуватися на користь спеціального суб'єкта, оскільки тут указана додаткова ознака суб'єкта) [50, с. 903]. На думку законодавця, аборт, вчинений непрофесіоналом, являє найбільш небезпечний вид незаконних абортів, а інші види незаконного переривання вагітності не можуть тягти кримінальної відповідальності [50, с. 903]. Таким чином, суб'єктами цього злочину не можуть виступати тільки гінекологи і хірурги-гінекологи (усі інші особи, у тому числі, що мають вищу медичну освіту, середній медичний персонал, у тому числі, що мають середню медичну освіту відповідного профілю, можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ч.1 ст. 123 КК РФ) [50, с. 903].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 134 КК України, надає нам можливість виокремити позитивні положення, які допоможуть належним чином з'ясувати суб'єкта цього злочину. До такого позитиву слід віднести таке: 1) це особа, яка досягла 16-річного віку; 2) це особа, яка не має спеціальної вищої медичної освіти; 3) це фізична осудна особа.

Таким чином, за ч.1 ст. 134 КК України суб'єктом злочину є фізична, осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, що не має спеціальної вищої медичної освіти (це може бути стоматолог, офтальмолог, фельдшери, студенти вищих навчальних закладів, особи, які не мають жодного відношення до медицини, середній медичний персонал, терапевт, медична сестра, акушерка), а за ч. 2 ст. 134 КК України можуть бути, крім зазначених осіб, і особи, які мають спеціальну медичну освіту, але не вищу (не можуть бути суб'єктами цього злочину лише гінекологи і хірурги-гінекологи з вищою спеціальною медичною освітою).

Суб'єкт злочину залишення в небезпеці (ст. 135 КК України) не має однозначного трактування: 1) В.І. Касенюк зазначає, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку і зобов'язана піклуватися про особу, що перебуває в небезпечному для життя стані, або особа, яка своїми діями поставила потерпілого в небезпечне для життя становище; ч. 2 ст. 135 КК встановлює відповідальність матері, яка залишила без допомоги новонароджену дитину, якщо мати не перебувала в обумовленому пологами стані; 2) П.П. Андрушко стверджує, що суб'єктом цього злочину є дві категорії осіб: 1) які зобов'язані піклуватися про осіб, що перебувають у небезпечному для життя стані; 2) які самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан (правовий обов'язок піклуватися про осіб, що перебувають у небезпечному для життя стані, може бути обумовлений: а) законом чи іншим нормативним актами, наприклад, ч. 2 ст. 37 Основ законодавства України про охорону здоров'я зобов'язує співробітників інших професій, на яких законодавством і службовими інструкціями покладено відповідний обов'язок надати першу невідкладну допомогу, а підприємства, установи, організації і громадяни зобов'язані надати транспортні засоби для перевезення хворих. Згідно із законодавством про шлюб і сім'ю, батьки зобов'язані утримувати неповнолітніх і непрацездатних, наприклад, договором довічного утримання чи іншим договором, зокрема, про догляд за

хворим, дитиною: попередньою поведінкою особи, яка своїми діями поставила іншу особу в небезпечний для життя стан, наприклад, винний штовхнув у воду особу, яка не вміє плавати, геолог залишив своїх товаришів у горах, забравши із собою увесь запас води та їжі) [56, с. 280]; 3) М.І. Хавронюк наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину – спеціальний, зокрема, ним можуть бути лише дві категорії осіб, а саме ті, які: 1) первісно зобов'язані були піклуватися про потерпілого і мали можливість надати йому допомогу (ч. 2 ст. 135 КК прямо відносить до них матір новонародженої дитини); 2) самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан (правовий обов'язок піклуватися про осіб, які знаходяться в небезпечному для життя стані, може бути обумовлений законом чи іншим нормативним актом, а також цивільно-правовим договором, наприклад, договором довічного утримання, перевезення, морського круїзу, на надання туристичних послуг або послуг із забезпечення особистої безпеки тощо) [52, с. 337]; 4) А.В. Андрушко, О.М. Джужа зазначають, що суб'єкт цього злочину – спеціальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і зобов'язана була піклуватися про потерпілого та мала можливість надати йому допомогу або ж сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан (саме за суб'єктом цей злочин переважно відрізняється від ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані (ст. 136 КК). При цьому обов'язок надати невідкладну допомогу особам, які перебувають у загрозливому стані для життя та здоров'я, закон загалом покладає на всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства) [48, с. 320].

Аналіз зазначених вище суджень надає нам можливість виокремити те позитивне, що допоможе з'ясувати суб'єкта злочину, передбаченого ст. 135 КК України: 1) це фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави); 2) особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 3) спеціальний суб'єкт, а саме: а) який первісно зобов'язаний був піклуватися про потерпілого і мав можливість надавати йому допомогу; б) сам поставив своєю поведінкою потерпілого в небезпечний для життя стан.

Отже, на підставі нашого дослідження можна стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 135 КК України, є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років – спеціальний суб'єкт: 1) первісно зобов'язані були піклуватися про потерпілого, який перебуває у небезпечному для життя стані і мали можливість надати йому допомогу; 2) самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан (правовий обов'язок піклуватися про осіб, які знаходяться в небезпечному для життя стані, може бути обумовлений законом чи іншим нормативно-правовим актом, а також цивільно-правовим договором (договором довічного утримання, перевезення, морського круїзу, на надання туристичних послуг або послуг із забезпечення особистої безпеки особи тощо)).

Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 136 КК України, існують такі погляди: 1) М.І. Хавронюк є прихильником того, що обов'язок надавати

невідкладну допомогу особам, які перебувають у загрозливому для їх життя та здоров'я стані, закон загалом покладає на всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, а тому суб'єктом цього злочину є будь-які осудні і такі, що досягли 16-річного віку, особи, крім: а) медичних працівників; б) службових осіб, на яких законом, іншим нормативним актом покладено обов'язок надавати допомоги особам, що перебувають у небезпечному для життя стані; б) інших осіб, які зобов'язані за законом, іншим нормативно-правовим актом або цивільно-правовим договором надавати допомогу вказаним особам, піклуватися про них, а також тих, хто сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан [52, с. 340]; 2) П.П. Андрушко заявляє, що суб'єктом цього злочину є особа, яка не була зобов'язана піклуватися про потерпілого і не ставила його своїми діями в небезпечний для життя стан [56, с. 282]; 3) В.І. Косенюк стверджує, що суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, на якій не лежить правовий обов'язок надання допомоги і яка не поставила іншу особу в небезпечний для життя стан (відмежування цього злочину від залишення в небезпеці (ст. 135 КК) проводиться за суб'єктом. У злочині, передбаченому ст. 135 КК, суб'єктом може бути лише особа, яка зобов'язана піклуватися про залишеного в небезпечному стані, або яка сама поставила його в такий стан) [57, с. 90]; 4) А.В. Савченко, О.М. Джужа наполягають на тому, що суб'єкт цього злочину – загальний, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (не є суб'єктами цього злочину: медичні працівники; службові особи, на яких законом або іншим нормативним актом покладено обов'язок надавати допомогу особам, які перебувають в небезпечному для життя стані; особи, які зобов'язані за законом чи іншим нормативним актом, включаючи й цивільно-правовий договір, надавати допомогу вказаним особам або дбати, (піклуватися) про них; особи, які самі поставили потерпілого у небезпечний для життя стан) [48, с. 321]; 5) Н.П. Короленко впевнений, що суб'єкт цього злочину – фізична осудна особа, які виповнилося 16 років [46, с. 308].

Аналіз існуючих точок зору надає можливість виділити позитивні положення, які сприятимуть нам у з'ясуванні суб'єкта цього злочину. До таких позитивних положень слід віднести такі: 1) що це фізична осудна особа; 2) це особа, якій виповнилося 16 років; 3) це може бути громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави; 4) це загальний суб'єкт.

На підставі викладеного вище можна запропонувати такі визначення суб'єкта цього злочину: «Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 136 КК України, є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років – загальний суб'єкт, на яку покладається обов'язок безпосередньо ст. 136 КК України надати допомогу особі, яка опинилася в небезпечному для життя та здоров'я стані і могла надати таку допомогу або повідомити про такий стан належним установам чи особам.

Щодо суб'єкта злочину неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України) склалися такі погляди: 1) А.В. Савченко та О.М. Джужа заявляють, що суб'єкт цього злочину – спе-

ціальний, а саме особи, на яких покладено професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, відповідні працівники та службові особи органів і закладів охорони здоров'я, народної освіти, підприємств у сфері туристичної діяльності тощо [48, с. 322]; 2) Ю.В. Александров упевнений, що суб'єктом цього злочину можуть бути службові особи і працівники всіх закладів освіти, спортивних закладів, виховних установ для неповнолітніх [53, с. 76]; 3) Ю.О. Кучер, В.О. Гоцелюк та Г.Є. Болдарь стверджують, що суб'єкт цього злочину — спеціальний: це особа, на яку покладено виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (для кваліфікації діяння за ст. 137 КК достатньо того факту, що обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх є частиною професійних або службових обов'язків винного. Вони можуть бути покладені на особу законом, підзаконними нормативно-правовими актами, нормами внутрішніх нормативних актів, посадовими інструкціями тощо) [55, с. 102]; 4) В.І. Касенюк наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто особа, яка замиється вихованням, наглядом, проведенням занять, тренувань, дозвілля і т.ін., а також службові особи дитячого садка, школи, санаторію, інтернату та інших дитячих закладів, у яких повинні бути створені умови щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх (суб'єктом цього злочину може бути не тільки службова особа але й яка не є службовою) [57, с. 92]; 5) П.П. Андрушко наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину спеціальний — особа, на яку, в зв'язку з виконанням нею певної роботи чи заняттям певної посади, покладаються обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, в тому числі і обов'язки з контролю за виконанням таких обов'язків іншими особами, зокрема, суб'єктами злочину можуть бути службові особи і працівники органів та закладів охорони здоров'я і освіти, які, згідно із ст. 62 Основ законодавства про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року, зобов'язані здійснювати контроль за охороною здоров'я дітей та проведення оздоровчих заходів у дитячих виховних і навчальних закладах тощо [56, с. 284]; 6) М.І. Хавронюк упевнений, що суб'єктом цього злочину є особа, на яку покладено професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх (невиконання службовою особою професійних обов'язків щодо охорони життя та здоров'я особи, інших осіб через недбале або несумлінне ставлення до цих обов'язків за наявності підстав тягне відповідальність за стст. 367, 425, 434 КК України) [52, с. 341]. Професійні обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх виконують, наприклад, певні категорії працівників закладів вищої, загальної середньої, професійно-технічної та позашкільної освіти, лікувально-оздоровчих закладів для дітей, дитячих будинків, притулків і приймальників-розподільників для неповнолітніх, прийомні батьки і батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу, деякі працівники підприємств у сфері туристичної діяльності тощо [52, с. 342].

Аналіз існуючих точок зору дає змогу виділити такі позитивні положення стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 137 КК України: 1) що це фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 2) що суб'єкт цього злочину — спеціальний, а саме: особи, на яких

покладено професійні чи службові обов'язки щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх; 3) що такі обов'язки покладені на особу законом, підзаконними нормативно-правовими актами, нормами внутрішніх нормативних актів, посадовими інструкціями, трудовим договором; 4) це особа, яка займається вихованням, наглядом, проведенням занять, тренувань, дозвілля, контролем виконання таких обов'язків тощо.

Зазначене нами вище надає можливість сформулювати визначення суб'єкта цього злочину. Отже, суб'єкт цього злочину — це фізична осудна службова або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, спеціальний суб'єкт, на якого покладено професійні чи службові обов'язки законом, підзаконними нормативно-правовими актами, посадовими інструкціями, нормами внутрішніх нормативних актів, договорами щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх.

Щодо суб'єкта злочину незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК України) існують такі точки зору: 1) О.О. Дудоров заявляє, що суб'єктом цього злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку і не має належної медичної освіти (це може бути особа, яка взагалі не має медичної освіти, так і той, хто має медичну освіту, однак здійснює лікувальну діяльність не відповідно до отриманої спеціальної освіти та (або) рівня підготовки) [54, с. 343]. Особами, які мають належну медичну освіту, відповідно до ст. 138 КК України, є особи, які отримали у встановленому порядку один із належних документів: 1) диплом про вищу медичну освіту державного зразка; 2) сертифікат лікаря-спеціаліста встановленого зразка, виданий вищим медичним навчальним закладом, закладом післядипломної освіти III-IV акредитації; 3) посвідчення про присвоєння (підтвердження) відповідної кваліфікаційної категорії з лікарських спеціальностей затвердженого зразка; 4) посвідчення про присвоєння (підтвердження) відповідної кваліфікації категорії зі спеціальностей молодших спеціалістів з медичною освітою; 5) свідоцтво про проходження підвищення кваліфікації та перепідготовки молодших спеціалістів з медичною освітою встановленого зразка, видане вищим медичним навчальним закладом (зкладами післядипломної освіти) I-III рівні акредитації [54, с. 344]. До осіб, які мають належну освіту, відповідно до законодавства про охорону здоров'я, прирівнюються особи без спеціальної освіти, які здійснюють діяльність у галузі народної медицини [54, с. 344]; 2) П.П. Андрушко стверджує, що суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, що досягла 16-річного віку, яка не має належної медичної освіти для заняття лікувальною діяльністю взагалі чи певними її видами, тобто як особа, яка взагалі не має медичної освіти, так і особа, яка має медичну освіту, що не відповідає кваліфікаційним вимогам щодо видів медичної практики, якими займається така особа (відповідність особи кваліфікаційним вимогам щодо медичної практики засвідчується відповідними документами) [56, с. 286]; 3) В.І. Касенюк наполягає на тому, що суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16 років і зовсім не має медичної освіти, або має медичну освіту, яка не відповідає спеціальності та кваліфікації [57, с. 93]; 4) А.В. Савченко та О.М. Джужа заявляють, що суб'єкт цього злочину спеціальний (фізична осуд-

на особа, яка досягла 16-річного віку і не має належної медичної освіти) [48, с. 323].

Аналіз зазначених вище точок зору надає можливість виокремити позитивні положення, які допоможуть нам з'ясувати суб'єкта злочину, передбаченого ст. 138 КК України: 1) це осудна особа, яка досягла 16-річного віку; 2) особа, яка взагалі не має медичної освіти, так і та, що має медичну освіту, але здійснює лікувальну діяльність невідповідно до отриманої спеціальної освіти та (або) рівня підготовки; 4) особа, яка не має належної медичної освіти.

Таким чином, на підставі цього дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта цього злочину. Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іншої держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, що не має медичної освіти, а також, яка має медичну освіту, що не відповідає кваліфікаційним вимогам щодо видів медичної практики, якими займається така особа.

Щодо злочину ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України) в юридичних джерелах існують такі думки: 1) А.В. Савченко та О.М. Джужа впевнені, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто медичний працівник, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати допомогу хворому, — лікар, медичні сестри, фельдшери, працівники служби швидкої допомоги тощо [48, с. 324]; 2) Н.П. Короленко стверджує, що суб'єктом цього злочину є особи медичного персоналу, які зобов'язані в силу встановлених правил надавати допомогу хворому (до такого роду персоналу відносяться фельдшери, медичні сестри, акушери та ін.). Ненадання медичної допомоги службовими особами медичного персоналу, якщо надання такої допомоги входило в коло їх обов'язків, містить ознаки службового злочину — зловживання службовим становищем, або службової недбалості [46, с. 312]; 3) В.І. Касенюк заявляє, що суб'єктом цього злочину є медичний чи фармацевтичний працівник незалежно від його освітньо-кваліфікаційного рівня (лікар, медсестра, фельдшер, фармацевт), у тому числі і особи, яким надана ліцензія на заняття індивідуальною підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я [57, с. 94]; 4) П.П. Андрушко запевняє, що суб'єктом цього злочину є медичний працівник, який згідно зі ст. 74 Основ законодавства України про охорону здоров'я та заняття медичною і фармацевтичною діяльністю може займатися такою діяльністю, а також особи, які мають відповідну спеціальну, середню спеціальну, вищу освіту та які відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам, а також особи без спеціальної освіти, яким, як виняток, за спеціальним дозволом відповідних органів дозволяється діяльність у галузі народної нетрадиційної медицини (суб'єктом злочину є як медичний працівник, який працює у закладі охорони здоров'я, так і особа, яка займається згідно із законом індивідуальною підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я) [56, с. 288]; 5) Ю.О. Кучер, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк та О.О. Дудоров упевнені, що суб'єкт цього злочину — спеціальний: медичний працівник, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати відповідну допомогу (за ст. 139 КК України можуть нести кримінальну відповідальність медичні працівники, незалежно від того, яку спеціальну освіту вони мають — це лікарі,

провізори, акушери, медичні сестри, фельдшери тощо, у тому числі працівники служби швидкої медичної допомоги та державної служби медичних катастроф), у якому закладі охорони здоров'я він працює [55, с. 92; 54, с. 347]. Це можуть бути також особи, які займаються медичною практикою як різновидом господарської діяльності: згідно з чинним законодавством такі особи зобов'язані надавати першу невідкладну медичну допомогу хворим, які перебувають у критичному для життя стані, а також у разі нещасного випадку та гострих захворювань (не можуть нести відповідальності за ст. 139 КК України: 1) професіонали з вищою медичною освітою, які працюють у системі охорони здоров'я, — бактеріологи, біологи, зоологи тощо — ці особи не є медичними працівниками; 2) медичні спеціалісти без медичної освіти, діяльність яких у закладах охорони здоров'я має технічний характер і на яких не покладаються обов'язки надавати пацієнтам медичну допомогу (наприклад, санітари); 3) співробітники поліції, пожежної охорони, аварійних служб, представники інших професій, на яких законодавством і службовими інструкціями можна покладати обов'язок надати першу невідкладну допомогу у випадках, коли надання такої допомоги є неможливим через відсутність медичних працівників) [55, с. 92; 54, с. 347].

Аналіз виділених нами точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 139 КК України, надає можливість виділити позитивні положення, які допоможуть з'ясувати суб'єкта цього злочину: 1) що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто медичний працівник, який згідно з установленими правилами може надати допомогу хворому; 2) до таких належать: лікарі, медичні сестри, фельдшери, акушери, фармацевт, провізор, працівники служби швидкої допомоги; 3) особи, яким надана ліцензія на заняття індивідуальною підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я, особи без спеціальної освіти, яким, як виняток, за спеціальним дозволом відповідних органів дозволяється діяльність у галузі народної нетрадиційної медицини; 3) особи, які мають відповідну спеціальну — середню спеціальну, вищу освіту та які відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам.

На підставі зазначеного вище можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 139 КК України. Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років — спеціальний суб'єкт, тобто медичний працівник, який згідно з установленими правилами зобов'язаний надати допомогу хворому, є особою, яка має відповідну спеціальну-середню, спеціальну (медичну), вищу (медичну) освіту та яка відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам; до таких осіб належать: лікарі, медичні сестри, фельдшери, акушери, фармацевти, провізори, працівники служби швидкої допомоги, особа, якій надана ліцензія на заняття індивідуальною підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я, особа без спеціальної освіти, якій, як виняток, за спеціальним дозволом відповідних органів дозволяється діяльність у галузі народної нетрадиційної медицини.

Стосовно суб'єкта злочину неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України) існують такі

судження: 1) Ю.О. Кучер, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк і О.О. Дудоров зазначають, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто ним є медичний або фармацевтичний працівник — це особа, яка професійно займається відповідною медичною або фармацевтичною практикою в порядку, встановленому чинним законодавством (при з'ясуванні, чи є особа медичним або фармацевтичним працівником, слід встановлювати всі складові її правового статусу, трудову діяльність, у тому числі посадові права й обов'язки. Відповідно до законодавства про охорону здоров'я фармацевтичні працівники є однією з категорій медичних працівників) [55, с. 94; 54, с. 350]; 2) В.І. Касенюк стверджує, що суб'єкт цього злочину — медичний або фармацевтичний працівник, незалежно від їх освітньо—кваліфікаційного рівня і посади (лікар, медсестра, фельдшер, фармацевт тощо) [57, с. 95]; 3) Н.П. Короленко, А.В. Савченко, О.М. Джужа наполягають на тому, що суб'єктом цього злочину може бути тільки медичний і фармацевтичний працівники [46, с. 313; 48, с. 324]; 4) Ю.В. Александров заявляє, що суб'єкт цього злочину — спеціальний — це медичний працівник або фармацевтичний працівник: лікар, медсестра, фармацевт, а також особи, які займаються приватною медичною практикою [58, с. 68]; 5) М.Й. Коржанський наполягає на тому, що відповідальним за професійну недбалість за ст. 140 КК України може бути лише медичний або фармацевтичний працівник, що досяг 16-річного віку, незалежно від їх освітньо-кваліфікаційного рівня і посади [47, с. 91].

Аналіз існуючих суджень стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 140 КК України, надає нам можливість виділити такі позитивні моменти: 1) що суб'єкт цього злочину — спеціальний; 2) що ним може бути медичний і фармацевтичний працівник; 3) що це особа, якій виповнилося 16 років; 4) що це лікар, фармацевт, медсестра, фельдшер, а також особа, яка займається приватною медичною практикою; 5) що для з'ясування, чи є особа медичним або фармацевтичним працівником, слід встановлювати всі складові її правового статусу, зокрема, дані про освіту, трудову діяльність, у тому числі посадові права й обов'язки.

На підставі вищевикладеного можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 140 КК України. Таким суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років — спеціальний суб'єкт, тобто медичний або фармацевтичний працівник, а також особа, яка займається тривалою практикою (лікар, фармацевт, медсестра, фельдшер тощо).

Щодо суб'єкта злочину порушення прав пацієнта (ст. 141 КК України) в юридичній літературі знаходимо такі судження: 1) А.В. Савченко, О.М. Джужа заявляють, що суб'єкт цього злочину — спеціальний — це особи медичного персоналу, які безпосередньо проводять клінічні випробування лікарських засобів, або службова особа — керівник цих випробувань [48, с. 326]; 2) Н.П. Короленко, стверджує, що суб'єкт цього злочину — медичний працівник, що має безпосереднє відношення до проведення клінічних випробувань лікарських засобів [46, с. 314]; 3) В.І. Касенюк впевнений, що суб'єктом цього

злочину є медичні або фармацевтичні працівники, які допущені до проведення клінічних випробувань лікарських засобів [57, с. 97]; 4) П.П. Андрушко наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину — спеціальний — особа медичного персоналу, яка безпосередньо проводить клінічні випробування лікарського засобу, або службова особа — керівник клінічного випробування чи службова особа Державного фармакологічного центру МОЗ, яка прийняла рішення про проведення клінічного випробування лікарських засобів чи неприпинення його продовження за відсутності письмової згоди пацієнта чи його законного представника [56, с. 291]; 5) М.І. Хавронюк схиляється до того, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто керівник клінічних випробувань або інший працівник спеціалізованого лікувального закладу, визначеного МОЗ, — службова або неслужбова особа (службова особа, яка не належить до вказаної категорії осіб, за аналогічні діяння несе відповідальність за ст. 364 КК, а особа, яка не є службовою, — за ст. 138 КК) [52, с. 353].

Аналіз існуючих точок зору дає змогу виділити позитивні положення стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 141 КК України: 1) що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто це особи медичного персоналу; 2) це особи, які безпосередньо проводять клінічні випробування лікарських засобів; 3) це особи, які допущені до проведення клінічних випробувань лікарських засобів; 4) це службова особа — керівник клінічного випробування чи службова особа Державного фармакологічного центру МОЗ, яка прийняла рішення про проведення клінічного випробування лікарських засобів чи неприпинення його проведення за відсутності письмової згоди пацієнта чи його законного представника; 5) працівник спеціалізованого лікувального закладу, визначеного МОЗ, — службова або неслужбова особа.

На підставі проведеного аналізу ми прийшли до висновку, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 141 КК України, є фізична осудна службова або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, — спеціальний суб'єкт, тобто працівник медичного персоналу, який допущений до проведення клінічних випробувань лікарських засобів, безпосередньо проводить клінічні випробування таких засобів або це службова особа — керівник клінічного випробування чи службова особа Державного фармакологічного центру МОЗ, яка прийняла рішення про проведення клінічного випробування лікарських засобів чи неприпинення його проведення за відсутності письмової згоди пацієнта чи його законного представника.

Стосовно суб'єкта злочину незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України) існують такі точки зору: 1) Ю.В. Александров стверджує, що суб'єктом злочину може бути як особа, яка наділена правом на проведення вказаних дослідів, але не дотримується вимог їх проведення, так і така, яка такого права взагалі не має [53, с. 69–70]; 2) М.І. Хавронюк наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину — загальний, тобто зазвичай ним є лікар або службова особа закладу охорони здоров'я чи наукового закладу, особа, яка здійснює медичну практику в галузі народної медицини чи нетрадиційної медицини із застосуванням, наприклад, гіпнозу чи інших подібних методів тощо [52,

с. 354]; 2) Ю.О. Кучер, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк зазначають, що суб'єкт цього злочину загальний [55, с. 40–106]; 3) П.П. Андрушко запевняє, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, тобто ним може бути особа, яка проводить досліді над людиною у зв'язку з виконанням нею професійних чи службових обов'язків (лікар, вчений, дослідник тощо), тобто має право на їх проведення, так і особа, яка незаконно проводить такі досліді, наприклад, особа, яка має ліцензію на здійснення медичної практики в галузі народної нетрадиційної медицини, але незаконно застосовує при їх здійсненні гіпнозу чи інших методів психічного чи біоенергетичного впливу на пацієнтів [56, с. 293]; 4) В.І. Касенюк наполягає на тому, що суб'єктом цього злочину є особа, яка проводить досліді над людиною та якій виповнилося 16 років [57, с. 99]; 5) Н.П. Короленко стверджує, що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа з 16 років (як правило, це наукові співробітники і допоміжний персонал наукових і науково-дослідних установ тощо) [55, с. 316]; 6) А.В. Савченко, О.М. Джужа заявляють, що суб'єкт цього злочину — загальний або спеціальний, тобто службова особа (така, що наділена правом на проведення зазначених дослідів, але не дотримується законодавчих вимог щодо їх проведення, або така, що не має цього права взагалі) [48, с. 327].

Аналіз зазначених вище точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 142 КК України, надає нам можливість виокремити позитивні положення з них: 1) що суб'єкт цього злочину — загальний або спеціальний; 2) особа, яка наділена правом на проведення вказаних дослідів, але не дотримується вимог їх проведення, так і така, яка такого права не має взагалі; 3) це фізична осудна особа з 16 років; 4) таким є, зазвичай, лікар або службова особа закладу охорони здоров'я чи наукового закладу (вчений-дослідник) — особа, яка здійснює медичну практику в галузі народної медицини чи нетрадиційної медицини.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 142 КК України. Таким суб'єктом є фізична осудна приватна, неслужбова або службова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій виповнилося 16 років, яка наділена правом на проведення таких дослідів, але не дотримується вимог їх проведення, так і така, яка такого права не має взагалі (ними можуть бути, наприклад, лікар, вчений-дослідник, службова особа закладу охорони здоров'я чи науково-дослідного закладу), особа, яка здійснює медичну практику в галузі народної медицини чи нетрадиційної медицини, але незаконно застосовує при їх здійсненні гіпнозу чи інших методів психічного чи біоенергетичного впливу на пацієнтів.

Щодо суб'єкта злочину порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК України) існують такі судження: 1) Н.П. Короленко заявляє, що суб'єкт цього злочину — медичні працівники всіх рівнів, а також будь-яка фізична осудна особа з 16 років [46, с. 318]; 2) А.В. Савченко, О.М. Джужа стверджують, що суб'єкт цього злочину є різним: за ч.1 ст. 143 КК — спеціальний (особа медичного персоналу, яка, здійснюючи діяльність щодо трансплантації органів або тканин, порушує встановлений законом порядок її проведення); за ч. 2 ст. 143 КК — загальний; за

ч. 3 ст. 143 — як загальний, так і спеціальний; (особа, від якої потерпілий перебував у матеріальній чи іншій залежності); за ч. 4 і 5 ст. 143 КК — загальний [48, с. 329]; 3) В.І. Касенюк, С.В. Гринчак упевнені, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК, може бути лише медичний працівник, який, здійснюючи діяльність, пов'язану з трансплантацією органів або тканин людини, порушує порядок її проведення; суб'єктом незаконних трансплантацій, передбачених чч. 2, 3, 5 ст. 143 КК, є медичні працівники, які протиправно вилучають у людини анатомічні матеріали (співвиконавцями цих злочинів можуть бути й інші особи, які застосують примушування, обман або приводять донора у беспорядний стан, або особи, від яких донор є матеріально чи іншим чином залежний); суб'єктом незаконної торгівлі органами або тканинами людини може бути будь-яка особа, яка досягла віку 16 років [58, с. 101–102]; 4) П.П. Андрушко заявляє, що суб'єкт злочину, передбаченого ч.1 ст. 143 КК, спеціальний — особа медичного персоналу, яка, здійснюючи діяльність з трансплантації (пересадки) органів або тканин людини, порушує встановлений законом порядок її проведення; суб'єктом незаконного вилучення органів або тканин людини з метою їх трансплантації шляхом примушування або обману людини (ч.2 ст. 143 КК) може бути як особа медичного персоналу, яка здійснює вилучення органів чи тканин, так і інша особа, яка вчиняє дії з примушування потерпілого чи його обман з метою домогтися від нього згоди на вилучення органів чи тканин, оскільки об'єктивна сторона цього злочину виражається як у вилученні органів і тканин, так і примушуванні чи обмані; суб'єктом кваліфікуючого виду цього злочину (ч. 3 ст. 143 КК України), крім того, може бути особа, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності і суб'єктом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК, є будь-яка особа, яка досягла 16 років [56, с. 297]; 5) М.І. Хавронюк стверджує, що суб'єкт цього злочину — загальний (як правило, у його першій формі), ним є медичний працівник, який порушує встановлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини [52, с. 357]; 6) Ю.О. Кучер, Г.Є. Болдарь, В.О. Гоцелюк упевнені, що суб'єкт злочину, передбачений ч. 1 ст. 143 КК, — загальний, але Г.В. Чеботарьова вважає, що суб'єкт в цьому разі спеціальний [55, с. 97; 59 с. 191]. Суб'єкт злочину, передбаченого чч. 2, 3, 4 ст. 143 КК, — загальний [55, с. 98].

Аналіз існуючих точок зору засвідчує значну розбіжність у поглядах на суб'єкт цього злочину (ст. 143 КК України), але все ж таки надає нам можливість виокремити позитивні положення: 1) що це фізична осудна особа з 16 років; 2) що суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 ст. 143 КК, — спеціальний — особа медичного персоналу, яка здійснює діяльність з трансплантації (пересадці) органів і тканин людини, порушує встановлений законом порядок її проведення; 3) що суб'єктом незаконного вилучення органів або тканин людини з метою їх трансплантації шляхом примушування або обману людини (ч. 2 ст. 143 КК) може бути будь-яка особа медичного персоналу, яка здійснює таке вилучення, так і інша особа, яка вчиняє дії з примушування потерпілого чи його обману з метою домогтися від нього згоди на вилучення органів чи тканин; суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 143 КК, є особа, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності; суб'єктом злочину, передбачено-

го ч. 4 ст. 143 КК, є будь-яка особа, яка досягла 16 років; суб'єктом злочину, передбаченого ч. 5 ст. 143 КК, є медичні працівники, які протиправно вилучають у людини анатомічні матеріали, а співвиконавцями цих злочинів можуть бути й інші особи, які застосовують примушування, обман або приводять донора в безпорадний стан, або особи, від яких донор є матеріально чи іншим чином залежний або беруть участь у транснаціональних організаціях, що займаються такою діяльністю.

Проведене дослідження дає нам підстави визначитися з суб'єктом злочину, передбаченого ст. 143 КК. Отже, таким суб'єктом є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, тобто за ч. 1 цієї статті — це медичні працівники всіх рівнів; за ч. 2 цієї статті — це будь-яка особа медичного персоналу, яка здійснює таке вилучення, так і інша особа, яка вчиняє дії з примушування потерпілого чи його обман з метою домогтися від нього згоди на вилучення органів чи тканин; за ч. 3 цієї статті — це особа медичного персоналу стосовно особи, яка перебувала в безпорадному стані, а стосовно потерпілого, що перебуває в матеріальній чи іншій залежності, — це особи, від яких потерпілий перебуває в матеріальній або іншій залежності; за ч. 4 ст. 143 КК — це будь-яка особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; за ч. 5 ст. 143 КК — суб'єктом злочину є медичні працівники, які протиправно вилучають у людини анатомічні матеріали за попередньою змовою групою осіб (співвиконавцями цих злочинів можуть бути й інші особи, в тому числі ті, які застосовують примушування, обман або приводять донора в безпорадний стан, від яких донор є матеріально чи іншим чином залежний або беруть участь у трансплантаційних організаціях, що займаються такою діяльністю).

Щодо злочину насильницьке донорство (ст. 144 КК України) існують такі точки зору: 1) П.П. Андрушко стверджує, що суб'єкт цього злочину спеціальний — лікарі та інші медичні працівники, які здійснюють діяльність з взяття, переробки і зберігання крові та її компонентів, реалізації їх та виготовлення із них препаратів (таку діяльність здійснюють спеціалізовані установи і заклади переливання крові та відповідні підрозділи закладів охорони здоров'я, що знаходяться у віданні МОЗ, інших міністерств і відомств (див. ч. 1 ст. 15 Закону України «Про донорство крові та її компонентів»)), співвиконавцями злочину можуть бути будь-які особи, які застосували до потерпілого насильство чи ввели його в оману для добровільного давання ним крові [56, с. 299]; 2) М.І. Хавронюк наполягає на тому, що суб'єкт цього злочину загальний, як правило, суб'єктами цього злочину можуть бути медичні працівники спеціалізованих установ і закладів переливання крові, закладів охорони здоров'я [52, с. 359]; 3) Н.П. Короленко заявляє, що суб'єкт цього злочину — фізична осудна особа з 16 років [46, с. 320]; 4) В.І. Касенюк упевнений, що суб'єктом цього злочину є медичний працівник, який може здійснювати вилучення крові, а також інші особи, які досягли 16-річного віку [57, с. 103]; 5) А.В. Савченко, О.М. Джу́жа приходять до висновку, що суб'єкт цього злочину загальний.

Аналіз існуючих точок зору надає можливість виокремити такі позитивні положення: 1) що це фізична осудна особа з 16 років; 2) це лікарі та інші медичні працівники, які здійснюють діяльність із взяття, переробки і зберігання крові та її компонентів, реалізації їх та виготовлення з них препаратів (таку діяльність здійснюють спеціалізовані установи і заклади переливання крові та відповідні підрозділи закладів охорони здоров'я, що знаходяться у віданні МОЗ, інших міністерств і відомств); 4) співучасниками можуть бути будь-які особи, які застосували до потерпілого насильство чи ввели в оману для добровільного давання ним крові.

На підставі викладеного вище ми приходимо до висновку, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 144 КК України, є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, тобто лікарі та інші медичні працівники, які незаконно здійснюють діяльність із взяття, переробки і зберігання крові та її компонентів, реалізації їх та виготовлення з них препаратів у спеціалізованих установах і закладах переливання крові та у відповідних підрозділах закладів охорони здоров'я, що знаходяться у віданні МОЗ, інших міністерств і відомств (співвиконавцями цього злочину можуть бути будь-які особи, які застосували до потерпілого насильство чи обман для добровільного давання ним крові).

Щодо суб'єкта злочину незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України) пропонуються такі судження: 1) А.В. Савченко, О.М. Джужа впевнені, що суб'єкт цього злочину — спеціальний, а саме: особи, яким лікарська таємниця стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків; медичні працівники, працівники правоохоронних органів, адвокати, нотаріуси, вихователі, журналісти [48, с. 331]; 2) В.І. Касенюк стверджує, що суб'єктом цього злочину є особа, якій ці відомості стали відомі у зв'язку з виконанням професійних (лікар, фармацевт, медична сестра, фельдшер тощо) або службових обов'язків (головний лікар, завідувач відділення та ін.) [58, с. 105]; 3) Н.П. Короленко наполягає на тому, що суб'єктом цього злочину можуть бути медичні працівники всіх рівнів, а також інші працівники медичних установ, співробітники органів прокуратури, слідства, якщо ці дані стали їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків [46, с. 321]; 4) М.І. Хавронюк запевняє, що суб'єкт цього злочину спеціальний, ним є медичні працівники та інші особи, у т.ч. і службові, яким відповідна інформація стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків [52, с. 361]; 5) П.П. Андрушко зазначає, що суб'єктом злочину є особа, яка умисно розголосила відомості, що становлять лікарську таємницю, які вона зобов'язана зберігати в таємниці згідно з чинним законодавством у зв'язку з виконанням нею професійних чи службових обов'язків (до таких осіб відносять передусім медичних і фармацевтичних працівників, службових осіб закладів і органів охорони здоров'я, осіб, яким такі відомості стали відомі у зв'язку з навчанням, працівники поліції, виправно-трудових установ, працівники дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації, навчально-реабіліта-

ційних центрів (закладів освіти, які забезпечують умови для відновлення здоров'я, соціальної адаптації, професійної орієнтації дітей, що мають органічні та функціональні захворювання внутрішніх органів та систем або вади психофізичного розвитку, слідчі, прокурори, судді)) [56, с. 300–301].

Аналіз існуючих точок зору надає нам можливість запропонувати визначення суб'єкта цього злочину. Отже, суб'єктом такого злочину є фізична осудна неслужбова, службова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, тобто особа, якій лікарська таємниця стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, що вона зобов'язана зберігати в таємниці згідно з чинним законодавством, — це можуть бути медичні працівники усіх рівнів та інші особи (до таких осіб відносяться: лікарі, фармацевти, медичні сестри, фельдшери, гінекологи, службові особи закладів і органів охорони здоров'я, особи, яким такі відомості стали відомі у зв'язку з навчанням, працівники поліції, виправно-трудових установ, працівники освітніх шкіл соціальної реабілітації, прокурори, адвокати, нотаріуси, журналісти, вихователі, головний лікар, завідуючий відділенням, працівники суду тощо).

Варто зазначити, що проблема суб'єкта злочину проти здоров'я певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [60], КК Республіки Болгарія [61], КК Швеції [62], КК Японії [63], КК Норвегії [64], КК Іспанії [65]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження суб'єктів злочину проти здоров'я можна зробити такі висновки: 1) в юридичних джерелах існують значні розходження стосовно розуміння суб'єктів злочинів загальної категорії; 2) законодавець не завжди вдало формулює приписи, що стосуються суб'єктів злочинів проти здоров'я особи; 3) через обмежений обсяг пропонованого дослідження суб'єкти злочинів, передбачених стст. 121–128; 130–145 КК України, визначені безпосередньо в тексті цієї статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР/ С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов// Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР/ [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. – Ташкент, 1970. – С. 137–147.

2. *Абшилава Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика/ Г.В. Абшилава// Российский следователь. – 2004. – № 10. – С. 18–20.

3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. – М., 1994. – С. 57–59.

4. *Владимиров В.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву: [лекция]/ В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. – М. : МООН РСФСР, 1964. – 59 с.

5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17–18. — С. 3–4.
6. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин, — Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. — 152 с.
8. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. — СПб: Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.
9. *Розенко В.І, Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину/ В.І. Розенко, В.К., Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.
10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.
11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. вузов Правоведение. — 1987. — С. 82–86.
12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти / [М. І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред.. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х., 2001. — С. 130–141.
13. *Устименко В.В.* Субъект преступления (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.
14. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. — СПб.: Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1: Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.
15. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К.: КНТ, 2006. — 432 с.
16. *Шем'яков О.П.* Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина)/ Хохлова І.В., Шем'яков О.П.: [навч. посібник]. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — С. 86–95.
17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra Юридична газета. № 24, 12 травня. — 2013. — 1.4 — 9.
18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
19. *Шабалин В.А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В.А. Шабалин. — Саратов : Саратов. ун-т, 1972. — 226 с.
20. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. — Т. 9 / [гл. ред. А.М. Прохоров]. — 3-е изд. — М. : Сов. энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. — 1972. — 986 с.
21. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. — М. : Сов. энциклопедия, 1983. — 840 с.
22. *Шишов О.Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР: Пробл. Общей части: Учеб. пособие (1915–1936 гг.) / О.Ф. Шишов: науч. ред. В.А. Владимирова. — М. : Б.и., 1981. — Вып. 1 : 1917–1920 гг. — 1981. — 85 с.
23. *Кант И.* Сочинение в шести томах. — Т.4. — Ч. 2 / И. Кант. — М., 1965. — С. 120–137.
24. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф. Гегель. — М. : Мысль, 199. — 524 с.
25. *Фейербах А.* Уголовное право / А.Фейербах. — СПб. : Медицинская тип.; тип. гос. комерц-коллегии; тип. имп. воспит. дома, 1810. — 616 с.

26. *Пионтковский А.А.* Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А.А. Пионтковский. – М. : Профобразование, 1971. – 112 с.
27. *Красиков Ю.А.* Доктрина русского уголовного права : источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные Тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27–28 января 1994 года) / Под. ред. С.В. Бородина и др. – М., 1994. – С. 34–36.
28. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.
29. *Трайнин А.Н.* Общее учение о составе преступления / А.Н. Трайнин. – М. : Госюриздат, 1957. – 191 с.
30. Советское уголовное право. Часть Общая: Учеб. пособие / [Н.С. Алексеев, Н.А. Беляев, Н.П. Грабовская, С.А. Домахин, И.И. Карпец, Н.С. Лейкина и др.] – Л. : ЛГУ, 1960. – 587 с.
31. *Пионтковский А.А.* Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] – М. : 1971. – Т. 5. – С. 513–544.
32. *Писарев А.* Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 – С. 7–10.
33. *Пакутин В.Д.* Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность – 1978. – № 11. – С. 40–42.
34. *Баулін Ю.В.* Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К., 2003. – С. 830–899.
35. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. – К.: Національна академія управління, 2011. – 368 с.
36. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : ок. 5700 слов / Ожегов С.И.; под. ред. чл. –корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19 изд., испр.]. – М. : Рус. Яз., 1987. – 846 с.
37. *Даль В.Д.* Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В.И. Даль. – М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. – Т. 4. – 1956. – 583 с.
38. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
39. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. – К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. – 79 с.
40. *Попов М.И., Харитонов С.О.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Гютюгіна. – 5-те вид. допов. – Х. : Право, 2013, т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Гютюгін та ін. – 2013. – С. 782–840.
41. *Здравомыслов Б.В.* Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 168 с.
42. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. / [Ю.В. Александров,

О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К., 2004. – С. 491-513.

43. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1992. – С. 62–64.

44. *Гаврыш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гаврыш. – Харьков: Основа, 1994. – 640 с.

45. *Сташис В.В., Борисов В.І., Касинюк В.І., Заславська М.Г., Гринчак С.В.* Злочини проти життя та здоров'я особи / В.В. Сташис, В.І. Борисов, В.І. Касинюк, М.Г. Заславська, С.В. Гринчак // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид. допов. – Х. : Право, 2013. – С. 17–105.

46. *Короленко Н.П.* Преступление против жизни и здоровья личности / Н.П. Короленко // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 275–321.

47. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України: Частина особлива; за ред. М.Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.

48. *Савченко А.В., Джужа О.М.* Злочини проти життя та здоров'я особи / А.В. Савченко, О.М. Джужа // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; За заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея; НАВС. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – С. 287–332.

49. *Шапченко С.Д., Яценко С.С.* Злочини проти життя та здоров'я особи / С.Д. Шапченко, С.С. Яценко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. ; за ред. С.С. Яценка. – К. : А.С.К., 2002. – 936 с.

50. *Кругликов Л.Л.* Преступления против здоровья (стст. 111–118). Преступления, ставящие в опасность жизнь и здоровье / Л.Л. Кругликов // Энциклопедия уголовного права. Т. 13. Преступление против жизни и здоровья. – Издание профессора Малинина. – МИЭП при МГА Евраз ЭС. – СПб, 2013. – С. 694–921.

51. *Мельник М.І., Грищук В.К.* Коментар до стст. 118, 121–126, 128 КК України / М.І. Мельник, В.К. Грищук // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 299–321.

52. *Хавронюк М.І.* Коментар до стст. 127, 135–137, 141–145 КК України / М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 316–320; С. 336–361.

53. *Александров Ю.В.* Злочини проти життя та здоров'я особи / Ю.В. Александров // Кримінальне право. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) вид. 2-ге, переробл. та допов. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – С. 37–76.

54. *Дудоров О.О.* Коментар до стст. 130–134, 138–140 КК України / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за

ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К.: Юридична думка, 2012. — С. 322–335; С. 342–352.

55. *Болдарь Г.Є., Гацелюк В.О., Кучер Ю.О.* Злочини проти життя та здоров'я особи / Г.Є. Болдарь, В.О. Гацелюк, Ю.О. Кучер // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге вид]. — К.: «ВД» Декор», 2013. — С. 40–106.

56. *Андрушко П.П.* Коментар до стст. 130–145 КК України / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; за ред. С.С. Яценка. — К.: А.С.К., 2002. — С. 270–301.

57. *Касинюк В.І.* Коментар до стст. 131, 132, 134-136, 144, 145 КК України / В.І. Касинюк // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І.Борисов, В.І. Тютгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х.: Право, 2013. — С. 80–82; 85–90; 102–105.

58. *Касинюк В.І., Гринчак С.В.* Коментар до ст. 143 КК України / В.І. Касинюк, С.В. Гринчак // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І.Борисов, В.І. Тютгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х.: Право, 2013. — С. 99–102.

59. *Чеботарьова Г.В.* Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові : Дис. ... канд. юрид. наук ; спеціальність : 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Г.В. Чеботарьова. — К.: НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 2003. — 222 с.

60. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A I Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St Petersburg “Yuridichesky Centei Press», 2001.— 234 p.

61. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

62. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

63. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

64. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002.— 366 p.

65. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html. — Заголовок з екрану.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Sub#ekt prestuplenija po Uголовnomu kodeksu Uzbekskoj SSR/ S.A. Abdurazakov G.A. Ahmedov// Voprosysovershenstvovanija

zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR/ [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. – Tashkent, 1970. – S. 137–147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika/ G.V. Abshilava// Rossijskij sledovatel'. – 2004. – № 10. – S. 18–20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovanija zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennye tendencii razvitija ugolovnoj politiki i ugolovnogo zakonodatel'stva. – M., 1994. – S. 57–59.

4. *Vladimirov V.A.* Sub#ekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu: [lekcija]/ V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. – M. : MOOP RSFSR, 1964. – 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predprijatje na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. – № 17–18. – S. 3–4.

6. *Orlov V.S.* Sub#ekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu / V.S. Orlov. – M. : Gosjurizdat, 1958. – 260 s.

7. *Orymbaev V.S.* Special'nye sub#ekty prestuplenija / R. Orymbaev; otv. red. G.I. Bajmurzin, – Alma-Ata : Nauka Kaz SSR, 1977. – 152 s.

8. *Pavlov V.G.* Sub#ekt prestuplenija / V.G. Pavlov. – SPb: Juridicheskij centr Press, 2001. – 318 s.

9. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Sub'iekt zlochynu/V.I. Rozenko, V.K., Matviichuk// Lektsiia. – K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. – 36 s.

10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. – K. : Naukova dumka, 1978. – 304 s.

11. *Protchenko B.A.* Ponjatje nevmenjaemosti v sovetском ugolovnom prave / B.A. Protchenko// Izd. Vuzov Pravovedenie. – 1987. – S. 82–86.

12. *Tatsii V.Ia.* Sub'iekt zlochynu / V.Ia. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruch. dlja stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. Osvity / [M. I. Bazhanov, Iu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in]; za red.. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K. – Kh., 2001. – S. 130–141.

13. *Ustimenko V.V.* sub#ekt prestuplenija (ponjatje i vidy): Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. – H. : Har'k. jurid. in.-t, 1989. – 140 s.

14. Polnyj kurs ugolovnogo prava: V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejaelja nauki RF A.I. Korobeeva. – SPb.: R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. – T. 1: Prestuplenie i nakazanie. – 2008. – 1133 s.

15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in.; za zah. red. V.K. Matviichuka. – K.: KNT, 2006. – 432 s.

16. *Shem'iaikov O.P.* Sub'iekt zlochynu / O.P. Shem'iaikov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna)/ Khokhlova I.V., Shem'iaikov O.P.: [navch. posibnyk]. – K.: Tsentri navchalnoi literatury, 2006. – S. 86–95.

17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra Yurydychna hazeta. № 24, 12 travnia. – 2013. – 1.4 – 9.

18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2001. – № 25-26. – St. 131.

19. *Shabalin V.A.* Metodologicheskie voprosy pravovedenija. V svjazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravlenija / V.A. Shabalin. – Saratov : Sarat. un-t, 1972. – 226 s.

20. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija: V 30 t. – T.9 / [gl. red. A.M. Prohorov]. – 3-e izd. – M. : Sov. Jenciklopedija, 1970: EVKLID-IBSEN. – 1972. – 986 s.

21. *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'* / [gl. red. : L.F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov]. – M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. – 840 s.
22. *Shishov O.F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugovnogo prava v SSSR: Probl. Obshhej chasti: Ucheb. posobie (1915–1936 gg.) / O.F.Shishov: nauch. red. V.A. Vladimirova. – M. : B.i., 1981. – Vyp. 1 : 917–1920gg. – 1981. – 85 s.
23. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. – T.4. – ch. 2 / I.Kant. – M., 1965. – S. 120–137.
24. *Gegel' G.V.F.* Filosofija prava / G.V.F. Gegel'. – M. : Mysl', 199. – 524 s.
25. *Fejrbah A.* Ugolovnoe pravo / A.Fejrbah. – SPb. : Medicinskaja tip.; tip. Gos. Komerckollegii; tip. Imp. Vospit. doma, 1810. – 616 s.
26. *Piontkovskij A.A.* Ugolovno-pravovye vozzrenija I.Kanta, A.Fejrbaha, I. Fihte / A.A. Piontkovskij. – M. : Profobrazovanie, 1971. – 112 s.
27. *Krasikov Ju.A.* Doktrina russkogo ugovnogo prava : istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // *Sovremennye Tendencii razvitija ugovnoj politiki i ugovnogo zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27-28 janvarja 1994 g.)* / Pod. red. S.V. Borodina i dr. – M., 1994. – S. 34-36.
28. *Brajnin Ja.M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovetskom ugovnom prave / Ja.M. Brajnin. – M. : Gosjurizdat, 1963. – 281 s.
29. *Trajnin A.N.* Obshhee uchenie o sostave prestuplenija / A.N. Trajnin. – M. : Gosjurizdat, 1957. – 191 s.
30. *Sovetskoe ugovnoe pravo. Chast' Obshhaja: Ucheb. posobie* / [N.S. Alekseev, N.A. Beljaev, N.P. Grabovskaja, S.A. Domahin, I.I. Karpec, N.S. Lejkina i dr.] – L. : LGU, 1960. – 587 s.
31. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // *Kurs sovetskogo ugovnogo prava: V 6 t.* / [redkol. : A.A. Piontkovskij i dr.] – M.: 1971. – T. 5. – S. 513-544.
32. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // *Sovetskaja justicija*, 1982 – S. 7–10.
33. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // *Socialisticheskaja zakonnost'* – 1978. – № 11. – S. 40–42.
34. *Baulin Iu.V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorov'ia naselennia / Iu.V. Baulin // *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychni komentar* / [Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in..]; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ia. Tatsiia. – K., 2003. – S. 830–899.
35. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnogo seredovyscha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. – K.: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. – 368 s.
36. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : ok. 5700slov / Ozhegov S.I.; pod. red. chl.–korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj. – [19 izd., ispr.]. – M. : Rus. Jaz., 1987. – 846 s.
37. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka: V 4 t. / V.I. Dal'. – M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. – T. 4. – 1956. – 583 s.
38. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. – K.; Irpin: Perun, 2005. – 1728 s.
39. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjaznieniem vodnyh ob'ektov: Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. – K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. – 79 s.

40. *Popov M.Y., Kharytonov S.O.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, pov'iazani z nadanniam publicznykh posluh / M.I. Popov, S.O. Kharytonov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. / Za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd. dopov. – Kh. : Pravo, 2013, t. 2 Osoblyva chastyna / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. – 2013. – S. 782–840.

41. *Zdravomyslov B.V.* Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. – M. : Jurid. lit., 1975. – 168 s.

42. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruch. / [Iu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. – K., 2004. – S. 491–513.

43. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija sub#ekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnistju v Ukraïni: tezi dopovidej i povidomlen' resp. nauk. konf. / AN Ukraïni. Institut derzhavi i prava im. V.M. Korec'kogo. – K., 1992. – S. 62–64.

44. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. – Har'kov: Osnova, 1994. – 640 s.

45. *Stashys V.V., Borysov V.I., Kasyniuk V.I., Zaslavska M.H., Hrynychak S.V.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby / V.V. Stashys, V.I. Borysov, V.I. Kasyniuk, M.H. Zaslavska, S.V. Hrynychak // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T. 2: Osoblyva chastyna / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiuthin ta in.; za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. – 5-te vyd. dopov. – Kh. : Pravo, 2013. – S. 17–105.

46. *Korolenko N.P.* Prestuplenie protiv zhizni i zdorov'jalichnosti / N.P. Korolenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. – Har'kov, OOO «Odisej», 2001. – S. 275–321.

47. *Korzhanskyi M.I.* Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy: Chastyna osoblyva; za red. M.I. Korzhanskyi. – K. : Atika, 2001. – 544 s.

48. *Savchenko A.V., Dzhuzha O.M.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby / A.V. Savchenko, O.M. Dzhuzha // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; Za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A. V. Savchenka, V. V. Chernieia; NAVS. – K.: Yurinkom Inter, 2016. – S. 287–332.

49. *Shapchenko S. D., Yatsenko S. S.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby / S.D. Shapchenko, S. S. Yatsenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : Za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r. ; za red. S. S. Yatsenka. – K. : A.S.K., 2002. – 936 s.

50. *Kruglikov L.L.* Prestuplenija protiv zdorov'ja (stst. 111–118). Prestuplenija, stavjashhie v opasnost' zhizni i zdorov'e / L.L. Kruglikov // Jenciklopedija ugolovnoho prava. T. 13. Prestuplenie protiv zhizni i zdorov'ja. – Izdanie professora Malinina. – MIJEP pri MGA EvrAz JeS. – SPb, 2013. – S. 694–921.

51. *Melnyk M.I., Hryshchuk V.K.* Komentar do stst. 118, 121–126, 128 KK Ukrainy / M.I. Melnyk, V.K. Hryshchuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. – 9-te vyd., pererobl. ta dopov. – K.: Yurydychna dumka, 2012. – S. 299–321.

52. *Khavroniuk M.I.* Komentar do stst. 127, 135–137, 141–145 KK Ukrainy / M.I. Khavroniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : za

red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K.: Yurydychna dumka, 2012. — S. 316–320; S. 336–361.

53. *Aleksandrov Iu.V.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby / Iu.V. Aleksandrov // Kryminalne pravo. Osoblyva chastyna: [pidruchnyk] (Iu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.) vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. ; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K.: Atika, 2008. — S. 37–76.

54. *Dudorov O.O.* Komentar do stst. 130–134, 138–140 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. ta dopov. — K.: Yurydychna dumka, 2012. — S. 322–335; S. 342–352.

55. *Boldar H.Ie., Hatseliuk V.O., Kucher Iu.O.* Zlochyny proty zhyttia ta zdorov'ia osoby / H.Ie. Boldar, V.O. Hatseliuk, Iu.O. Kucher // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): [pidruchnyk]; za red. O.O. Dudorova, Ie.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd]. — K. : «VD»Dekor», 2013. — S. 40–106.

56. *Andrushko P.P.* Komentar do stst. 130–145 KK Ukrainy / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ; za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K., 2002. — S. 270–301.

57. *Kasyniuk V.I.* Komentar do stst. 131, 132, 134–136, 144, 145 KK Ukrainy / V.I. Kasyniuk // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T. 2: Osoblyva chastyna / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiuthin ta in.; za zah. red. V. Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 80–82; 85–90; 102–105.

58. *Kasyniuk V.I., Hrynychak S.V.* Komentar do st. 143 KK Ukrainy / V.I. Kasyniuk, S.V. Hrynychak // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T. 2: Osoblyva chastyna / Iu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiuthin ta in.; za zah. red. V. Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 99–102.

59. *Chebatarova H.V.* Kryminalno-pravovi problemy transplantatsii orhaniv abo tkanyh liudyny ta donorstva krovi : Dys. ... kand. yuryd. nauk ; spetsialnist : 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / H.V. Chebatarova. — K. : NAN Ukrainy ; Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 2003. — 222 s.

60. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assis-tant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch. — St Petersburg “Yundicheskyy Centei Press», 2001. — 234 p.

61. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001.— 298 p.

62. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002.— 366 p.

63. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002.— 226 p.

64. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002.— 366 p.

65. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Харь І.О. Суб'єкт злочинів проти здоров'я особи: проблеми теорії і практики

У статті досліджуються теоретичні та прикладні проблеми суб'єкта злочинів проти здоров'я особи. В історичному й методологічному плані автором розкрито вчення про суб'єкт злочину взагалі і, зокрема, здійснено вивчення законодавчої бази стосовно суб'єкта злочинів проти здоров'я особи.

Ключові слова: суб'єкт злочину, аналіз судової практики, законодавство, злочини проти здоров'я особи, класифікація суб'єктів злочину.

Харь И.А. Субъект преступлений против здоровья человека: проблемы теории и практики

В статье исследуются теоретические и прикладные проблемы субъекта преступлений против здоровья человека. В историческом и методологическом плане автором раскрыты учения о субъекте преступления вообще и, в частности, осуществлено изучение законодательной базы в отношении субъекта преступлений против здоровья человека.

Ключевые слова: субъект преступления, анализ судебной практики, законодательство, преступления против здоровья лица, классификация субъектов преступления.

Khar I. Committer of crimes against health of a person: problems of theory and practice

The article deals with theoretical and applied problems of the committer of crimes against health of a person. Also, the author revealed teachings about the committer of crime in historical and methodological aspect in general and, in particular, carried out the study of the legal framework in relation to the committer of crimes against health of a person.

Keywords: Committer of crime; Analysis of judicial practice; Legislation; Crimes against health of a person; Classification of entities of crime.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2016.